

УДК 340.1

МІСЦЕ ГАЛИЦЬКОГО КРАЙОВОГО СЕЙМУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Євдокимов В.В., д. ю. н.,
професор, ректор

Житомирський державний технологічний університет

У статті здійснюється систематизація основних етапів становлення політико-правової думки в Галичині другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Основна увага приділяється діяльності Крайового сейму, який в умовах конституціоналізму став центром політичного життя краю. Нормотворча діяльність сейму, що стосувалася місцевих питань, була вагомим кроком для отримання практичного політичного досвіду українськими депутатами, які в 1890-х роках ввійшли в політичну стадію свого організаційного оформлення.

Ключові слова: Галицький сейм, політико-правова думка, конституція, конституційна епоха, нормотворча діяльність, правова свідомість.

В статье осуществляется систематизация основных этапов становления политико-правовой мысли в Галиции второй половины ХІХ – начала ХХ в. Главное внимание уделяется деятельности Краевого сейма, который в условиях конституционализма стал центром политической жизни края. Нормотворческая деятельность сейма, которая касалась местных вопросов, была весомым шагом для получения практического политического опыта украинскими депутатами, которые в 1890-х годах вошли в политическую стадию своего организационного оформления.

Ключевые слова: Галицкий сейм, политико-правовая мысль, конституция, конституционная эра, нормотворческая деятельность, правовое сознание.

Ievdokymov V.V. THE PLACE OF THE GALICIAN TERRITORIAL SEJM IN THE PROCESS OF FORMING POLITICAL AND LEGAL THOUGHT OF THE SECOND HALF OF THE XIX – EARLY XX CENTURY

The article systemizes the main stages in the formation of political and legal thought in Galicia in the second half of the XIX century and the beginning of the XX century. The main attention is paid to the activity of the Diet of the Sejm, which, under conditions of constitutionalism, became the center of political life in the region. The normative activities of the Sejm, which dealt with local issues, was a significant step for obtaining practical political experience by Ukrainian deputies, who entered the political stage of their organizational design in the 1890 s.

Key words: Galician Sejm, political and legal thought, constitution, constitutional era, norm-setting activity, legal consciousness.

Постановка проблеми. У сучасних гео-політичних та соціально-економічних умовах розвиток політико-правової думки відбувається в руслі демократизації та стандартизації соціальних норм. Більше того, впровадження інформаційних технологій робить інформацію загальнодоступною, а тому будь-які політичні та правові рішення, що приймаються, стають доступними громадськості, формують її світогляд. В Україні основна увага звертається на діяльність законодавчого органу – Верховної Ради. Український парламентаризм явище не нове, і в різні історичні епохи саме законодавчий орган перетворювався на об'єкт суспільної уваги та формував політико-правову думку. Позитивним з-поміж іншого можна виділи той факт, що багато з депутатів є науковцями та лідерами правничої думки, а тому їхні наукові доробки привертають особливу увагу.

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. українські землі були позбавлені власної держави, а національні рухи стояли на порозі партійного оформлення. Західноукраїнські землі та Наддніпрянщина розвивалися в різних політичних і соціально-економічних умовах. Саме в Галичині в умовах конституційної реформи було покладено початок діяльності

крайових сеймів, що стали осередком політичного життя.

Наукова актуальність нашого дослідження зумовлена кількома причинами. По-перше, доцільно науково обґрунтувати еволюцію українського парламентаризму не з радянських часів, а з середини ХІХ ст., саме з діяльності Галицького сейму. Більше того, цей факт стане черговим аргументом на користь приналежності правової системи нашої країни до романо-германської правової сім'ї. По-друге, апологети української політико-правової думки другої половини ХІХ ст. були депутатами Крайового сейму, а їхній практичний досвід вплинув не тільки на їхні політичні погляди, а й на характер національного руху. По-третє, дослідження еволюції політико-правової думки важливе з огляду на визначення суспільної свідомості та ставлення громадськості до питання становлення представницьких органів влади в Україні, а особливо у Галичині, де реалізовувалися властиві для європейської правової системи нового часу принципи парламентської демократії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього десятиліття українська наука все частіше почала звертати увагу

на політичну історію Галичини. Причин цього кілька. По-перше, саме в Галичині виникла перша українська політична партія, а набутий українцями практичний досвід діяльності в Крайовому сеймі сприяв чіткому організаційному оформленню національного руху. По-друге, у вітчизняній юридичній науці відчувається брак досліджень, що вивчають традицію національного парламентаризму.

Негативом може бути слушно зауважений Л. Ілином науковий регіоналізм, який формує суб'єктивний підхід до висвітлення та аналізу фактів і явищ [5, с. 38].

Об'єктивно, що тільки зі здобуттям незалежності в нашій країні активізувалися дослідження її історико-правової спадщини та традицій державотворення. Правова думка Галичини стала об'єктом наукових пошуків, насамперед, львівських правників. Однак впродовж останнього десятиліття зросла кількість наукових праць, які розкривають основні умови та особливості розвитку національного політичного руху. Особлива увага приділяється XIX ст., яке стало часом національно-культурного відродження, а 1890-ті роки – часом створення перших політичних партій.

Принагідно зазначимо, що перші наукові дослідження проблеми еволюції національної політико-правової думки з'явилися на межі XIX – XX ст. Відомими дослідниками того часу були К. Левицький, С. Дністрянський, Ю. Бачинський та ін. У радянський період чи не єдиним дослідником політичних і правових процесів у Галичині австрійського періоду був В. Кульчицький.

Серед сучасних науковців, насамперед, варто виокремити публікації правників та істориків Т. Андрусяка, О. Аркуші, П. Гураля, Л. Ілина, О. Мікули, М. Мудрого, М. Никифорака, В. Петльованої, І. Чорновола та ін. Позитивно, що зазначені науковці активно досліджують діяльність і правовий статус Галицького сейму, що підтверджує актуальність проблеми історичного становлення національної системи парламентаризму.

Методологічною основою нашого дослідження стали праці Т. Андрусяка, О. Аркуші, Т. Батенка, Л. Ілина, В. Макарчука, І. Мельника, О. Мікули, М. Никифорака та ін.

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми. Картина розвитку української політико-правової думки Галичини другої половини XIX – початку XX ст. не є повною без визначення місця і ролі у цьому процесі Крайового сейму. Вищий представницький орган влади, який перетворився на осередок політичного життя, не тільки формував суспільно-політичну думку, а й надав вагомий практичний досвід у процесі права і державотворення.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення основних етапів становлення політико-правової думки в Галичині в контексті аналізу системи парламентаризму в Галичині під час її перебування у складі імперії Габсбургів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як слушно зауважує відомий український дослідник Т. Андрусяк: «розвиток української правової думки на різних історичних етапах та

в різних регіонах українських етнічних земель має свою специфіку» [1, с. 115]. Із цим важко не погодитися, оскільки українські регіони, будучи позбавленими власної державності, входили до правових систем іноземних держав. У XIX ст. більшість українських земель перебувала у складі Російської імперії, однак осередком розвитку національно-політичного руху стала Галичина, яка з 1772 р. перебувала у складі імперії Габсбургів.

Середині і друга половина XIX ст. стали часом глибоких трансформаційних процесів в Австрійській імперії, які мали своїм наслідком впровадження низки конституційних актів. У жовтні 1860 р. був проголошений «Імперський диплом для регулювання внутрішніх відносин конституційної монархії», яким проголошувалося встановлення в імперії конституційного ладу та запровадження системи імперського та крайового парламентаризму. Створені крайові сейми мали вирішувати місцеві проблеми, однак у «Жовтневому дипломі» чітко визначалося, що вони набували сили тільки після ратифікації імператором чи імперською радою [12, с. 29].

Незважаючи на позитив прийнятого конституційного акта, він мав половинчастий характер і не вирішував усіх проблем, що мали місце в провінціях імперії і особливо стосувалися національного питання. Саме тому 26 лютого 1861 р. був опублікований «Лютневий патент», який містив 46 додатків [10, с. 29]. «Лютневий патент» значно розширив повноваження двопалатного рейхсрату, чітко визначив межі законодавчої ініціативи сеймів, порядок організації їхньої роботи та регламенту засідань, виборчої системи. Друга стаття «Лютневого патенту» вказувала на бажання імператора відновити для королівств, князівств та герцогств імперії колишню конституцію, якщо їх положення не виходили за рамки чинного законодавства [13].

Окрім впровадження конституційного ладу та початку роботи крайових сеймів, «Жовтневий» та «Лютневий патент» вплинули на еволюцію національних рухів, які починаючи із загальноєвропейської революції «Весни народів» 1848–1849 рр. почали набувати чітких політичних рис. Якщо чехи, угорці та поляки мали більшу традицію державотворення і в конституційну еру ввійшли з чіткою програмою політичних дій, а їхні вимоги розглядалися імператором як реальні, то українці тільки набували реального політичного досвіду. Епоха конституціоналізму в імперії Габсбургів сприяла структуризації національного руху і виокремленню двох основних політичних течій – москвофілів і народовців.

Визначаючи значення і місце Галицького сейму в розвитку українського національного руху другої половини XIX ст., варто зазначити, що законодавчу основу його функціонування визначали два додатки до «Лютневого патенту»: Крайовий статут та Сеймова виборча ординація. У першому розділі Крайового статуту – «Про репрезентацію краю взагалі» визначався кількісний склад сейму – 150 послів (упродовж роботи сейму кількість його послів збільшувалася шляхом розширення представництва окремих курій та вірільних

(гарантованих) мандатів [3, с. 106]. Виборче законодавство було не тільки недосконалим, а й стало приводом до розгортання польсько-українського політичного протистояння та масових зловживань. Одночасно виборче право стало найбільш реформованою галуззю імперського законодавства. Так, у 1896 р. було збільшено кількість послів від Львова з 4 до 6, Кракова – з 3 до 4, а 1900 р. до сейму було включено п'ятьох представників 10 міст. У 1896 р. право посольського мандата отримав єпископ краківський, а у 1900 р. – президент Академії наук у Кракові і ректор Львівської політехніки. Загалом 1900 р. сейм нараховував 161 посла. Внаслідок роботи комісії для виборчої реформи з 1907 до 1914 рр. було прийнято ухвалу про розширення кількості депутатів до 228, з яких українці могли б отримати 62 мандати [8, с. 148].

Імператор зобов'язувався скликати сейм щорічно. Каденція сейму, як і Державної ради, тривала шість років, тобто скликалося шість сесій. Виконавчим органом сейму був Крайовий виділ, який нараховував сім членів, шість із них були виборними. Очолював Крайовий виділ маршалок сейму [3, с. 106]. Крайовий виділ володів широкими повноваженнями, виконував ухвали сейму, завідував крайовими фондами і маєтком, розробляв внески до сейму та проектував нові крайові ухвали. Крім цього, Крайовий виділ був розпорядчим органом, здійснював нагляд за повітовими, міськими і сільськими властями [2, с. 36].

Сферу діяльності Крайових сеймів регламентував другий розділ Крайового статуту – «Обсяг діяльності репрезентації краю». Повноваження сейму зводилися до трьох основних функцій – законодавчої, управлінської, контрольної. Дослідниця правового статусу Галицького сейму О. Мікула серед цих функцій основною визначає законодавчу, поділяючи її на три головні групи та одну додаткову [9, с. 131]. Основні групи законодавчої сфери стосувалися затвердження та прийняття законів, а додаткова – подання пропозицій щодо прийняття, відміни чи поправок до чинних законів та правових актів, які приймалися рейхсратом і стосувалися крайової адміністрації. Законодавча ініціатива Крайового сейму в основному стосувалася господарської сфери та крайової системи управління [4, с. 165].

Зважаючи на обсяг повноважень та сферу діяльності Галицького сейму, можна припустити про його вагомий вплив саме на розвиток української політико-правової думки другої половини XIX – початку XX ст. Звісно, кількість українського представництва була незначною, однак саме виборчі кампанії були часом найвищої політизації суспільних настроїв, тим самим залучали широкі народні маси до політичної діяльності.

На нашу думку, в розвитку української політико-правової думки другої половини XIX – початку XX ст. можна виокремити такі етапи:

1) організаційний – тривав з «Весни народів» 1848–1849 рр. до встановлення конституційного режиму імперії Габсбургів на початку 1860-х рр. Його характерними рисами було формування перших політичних ор-

ганізацій, кристалізація національного руху – виокремлення двох протилежних політичних течій народовців і москвофілів, а також усвідомлення небезпеки з боку польської адміністрації краю. У цей час основне протистояння в середовищі українського національного руху стосувалося української мови і особливо правопису;

2) етап протистояння – 1860–1880 рр. – час політичного протистояння між народовцями та москвофілами за провід у національному русі. Якщо у 1860-х рр. москвофіли визначали характер та зміст української політико-правової думки Галичини (1870 р. створили власну політичну організацію «Руська Рада», володіли періодичними виданнями тощо), то на початку

1880-х рр. їхні позиції слабнуть. Цьому було кілька причин. По-перше, народовці, які представляли молоде покоління українських політиків, значно зміцнили власні політичні сили і продемонстрували перед польською адміністрацією краю та імперською владою свій політичний лібералізм і надійність у процесі досягнення політичних компромісів. Натомість москвофіли скомпрометували себе зв'язками з Російською імперією, що було загрозою для австрійської влади. Показовим і першим став суд 1882 р. над москвофілами О. Грабар, О. Марковим, М. Огоновським та ін., яких звинувачували у державній зраді з огляду на агітаційну роботу та сприяння у наверненні в православ'я місцевих жителів [6, с. 476]. Однак суд не розцінив дії підсудних як державну зраду, але москвофільський рух зазнав першого відчутного політичного «удару», який якщо не означав занепад руху, то привернув до нього увагу з боку імперської влади, яка почала розцінювати його як антиавстрійський.

3) партійний – тривав з 1890 р. до 1900 р. Тобто від часу створення першої політичної Русько-Української радикальної партії, яка сформувала чітку програму дій, до чіткого поділу партійного руху на кілька осередків і напрямів. Якщо Русько-Українська радикальна партія, члени якої були вихідцями із радикальної течії українського національно-політичного руху, що почала формуватися у 1870-х рр., згодом розпалася і не мала сеймового представництва, то Українська Національно-Демократична Партія (1896 р.) та Українська Соціал-Демократична Партія (1899 р.) вели активну діяльність на сеймовій арені.

4) політичний – тривав з 1900 до 1914 рр. і ознаменувався активною фазою політичної боротьби як у стінах сейму, так і в імперському парламенті. Так, 1911 р. до австрійського парламенту у Відні галичани обрали 18 представників УНДП, 5 радикалів та одного соціал-демократа [7].

Закономірно, що структуризація і хронологічний поділ цих періодів є умовним, оскільки він ґрунтується на зміні світоглядних поглядів українців та домінуванні конкретних політичних сил.

Загалом, якщо оцінювати вплив Галицького сейму на формування української політико-правової думки Галичини, то доцільно звернути увагу на діяльність Ю. Романчука. Виходець із

села на Прикарпатті 1883 р. вперше був обраний депутатом до крайового сейму, а в 1907–1910 і 1916–1917 рр. він очолював Українську парламентську репрезентацію Рейхсрату. З 1910 р. – віце-президент Рейхсрату; вперше і востаннє українець здобув таку високу посаду в австрійському парламенті [11].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, характеризуючи розвиток політико-правової думки Галичини другої половини XIX – початку XX ст. та місця в цьому процесі галицького сейму, можна зробити такі висновки:

1) створення Галицького сейму було складником конституційної реформи імперії Габсбургів, яка сприяла політизації національних рухів імперії;

2) в українській політико-правовій думці Галичини досліджуваного періоду з огляду на вплив крайового сейму можна виділити чотири періоди: організаційний; протистояння; партійний; політичний. Кожен із цих періодів характеризувався різним ступенем розвитку національного руху;

3) саме Галицький сейм та його нормотворча діяльність стали запорукою набуття практичного політичного досвіду галицькими українцями, які на початку XX ст. ввійшли в активну фазу політичної боротьби, відстоюючи свої права не тільки у боротьбі з польською адміністрацією краю, а й під час виборчої та інших реформ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрусак Т. Українська правова думка в Галичині (перші десятиліття XIX ст.). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 21, 2012. С. 115–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2012_21_5.
2. Батенко Т. До історії формувань виборчої системи в Галичині... Республіканець. 1994. № 3–4. С. 35–39.
3. Ллин Л. Галицький крайовий сейм у системі українського парламентаризму. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 2. Частина 2, 2017. С. 105–109. URL: http://vjhr.sk/archive/2017_2/part_2/18.pdf.
4. Ллин Л.М. Організація роботи та правовий статус апарату Галицького крайового сейму (1861–1918 рр.). Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Вип 4, 2011. С. 163–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2011_4_30.
5. Ллин Л.М. Правова діяльність української фракції Галицького крайового сейму під час Третьої каденції 1870–1876 рр. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: «Право». редкол. Ю.М. Бисага, Д.М. Белов, С.Б. Булеца та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 37–40.
6. Макарчук В.С. Галицькі москвофіли та австрійський суд: досвід конституційної монархії. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки, 2016. № 837. С. 396–403. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_65.
7. Мельник Г. Галицькі партії в минулому. URL: <https://zbruc.eu/node/2211>.
8. Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку XX століття (1902–1914). Львів: Каменяр, 2002. 166 с.
9. Мікула О. Антинародна сутність Галицького крайового сейму. *Право України*, 2003. № 1. С. 130–133.
10. Никифорак М.В. Розвиток правових основ австрійського парламентаризму у 1859–1918 рр. Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. прац. Вип. 105: Правознавство. Чернівці: Рута, 2001. С. 29–33.
11. Юліан Романчук – сеньйор галицьких політичних і громадських діячів. URL: <http://galych.com.ua/index.php/istoriia-halycha/postati/istorychni/item/432-yulian-romanchuk-senior-halytskykh-politychnykh-i-hromadskykh-diiachiv>.
12. Arkusza O. *Ukraińskie przedstawicielstwo w sejmie galicyjskim. Ukraińskie tradycje parlamentarne, XIX – XX wiek. pod redakcją Jarosłwa Mokłaka*. Kraków, 2006. S. 13–57.
13. Kaiserliches Patent (vom 26. Februar 1861) URL: <http://www.verfassungen.de/at/februarpatent61.htm>.